

Εισαγωγή

Το αστικό περιβάλλον μάς αφορά όλους, αφού ακόμα και η ύπαιθρος πλέον αστικοποιείται. Θα ήταν συνεπώς πολύ φιλόδοξο να επιχειρήσουμε να πραγματευτούμε ένα πλαίσιο ζωής σχεδόν παγκόσμιου χαρακτήρα σε ένα τόσο μικρό κείμενο. Γι' αυτό στόχος της συγκεκριμένης εισαγωγής είναι να τεθούν τα όρια των παρατηρήσεών μας.

Είναι αρκετά συνηθισμένο η μελέτη της πόλης να βασίζεται στις δύο επικρατέστερες προσεγγίσεις: τη μορφολογική και τη λειτουργική. Σε αυτό το βιβλίο θα ασχοληθούμε κυρίως με τις μορφές, για να καταστήσουμε σαφές ότι μορφές και λειτουργίες, σύγχρονες ή παρελθούσες, είναι άρρηκτα συνδεδεμένες. Θα προσπαθήσουμε να κατανοήσουμε τις μορφές της πόλης από διαφορετικές οπτικές γωνίες: του πεζού, του αυτοκινητιστή, του αρχιτέκτονα, του κυβερνήτη. Καθένας έχει την άποψή του και αυτό δυσχεραίνει τη διατύπωση ενός μόνο ορισμού για την πόλη. Ακόμα περισσότερο όμως δυσκολεύει το γεγονός ότι οι ορισμοί της πόλης δεν είναι πάντα συνυφασμένοι με τους ρυθμούς εξέλιξής της. Έτσι, με τον κατακερματισμό των παλιών πυρήνων σε πολλαπλά προαστιακά συγκροτήματα, με τις πόλεις-δορυφόρους, τις νέες οικιστικές ενότητες, ο τρόπος με τον οποίο αντιλαμβανόμαστε την έννοια της πόλης τίθεται διαρκώς υπό αμφισβήτηση...

Ανάμεσα σε αυτές τις απόψεις υπάρχουν μερικές που με μεγάλη λύπη θυσιάσαμε: ιδιαίτερα των ζωγράφων, οι οποίες θα ήταν ελλιπείς χωρίς την αντίστοιχη και καλής ποιότητας εικονογράφηση. Αυτή η έλλειψη μας στερεί έργα ικανά να αποκαλύψουν στο βλέμμα, γρηγορότερα και αποτελεσματικότερα από το κείμενο, συνδυασμούς ουσιωδών εντυπώσεων. Σκεφτόμαστε, για παράδειγμα, την «πλωτή πόλη» του Paul Klee, που είναι μια πραγματική ποιητική σύνθεση, μια σύνθεση όσον αφορά τις επιδράσεις της

προοπτικής, τις σχέσεις μεταξύ αστικών συνοικιών, τις κινήσεις στο χώρο, τις αναπτύξεις στο χρόνο, αλλά επίσης προεικόνιση, το 1930, της τεχνικής της τεχνητής ατόλης που εισήγαγε αργότερα, τη δεκαετία του '60, ο Paul Maymont. Η απουσία των ζωγράφων δεν είναι εντούτοις τόσο αισθητή στον τομέα των ιδεών όσο στον τομέα των χρωμάτων, στον οποίο η πόλη είναι φτωχή. Γιατί, παράδοξως, στο πλαίσιο του πολεοδομικού σχεδιασμού τοποθετούνται μεν ευχαρίστως άκομψα αγάλματα στα σταυροδρόμια, ωστόσο το χρώμα παραμένει στη διάθεση αυτών που κατασκευάζουν μακέτες για αφίσες. Εξαίρεση αποτελεί η ικανότητα των αρχιτεκτόνων να συνεργάζονται με γλύπτες, και κυρίως με ζωγράφους. Μια τέτοια συνεργασία έχει ήδη επιτευχθεί στη φοιτητική εστία του Universidad Central της Βενεζουέλας στο Καράκας, όπου ο Carlos Raúl Villanueva κατάφερε να συνδυάσει το έργο ενός Vasarely με αυτό του Hans Arp, του Calder ή του Pevsner χωρίς να τη μετατρέψει σε μουσείο – είναι ένας χώρος στον οποίο μπορεί κανείς να έχει μια ξεχωριστή εμπειρία ερχόμενος σε επαφή με τις μορφές και τα χρώματα και να απολαύσει με την αίσθηση της όρασης έναν τοίχο-μωσαϊκό, ένα παραπέτασμα-κουρτίνα, μια κινητή οροφή.

Υπάρχουν όμως και άλλες απόψεις στις οποίες, αντίθετα, δώσαμε έμφαση. Ιδιαίτερα αυτές των γεωγράφων, στων οποίων τις γραμμές ανήκουμε. Μια μελέτη τοπίου είναι κατά την άποψή μας ουσιαστικά γεωγραφική τουλάχιστον για δύο λόγους. Πρώτον, επειδή η γεωγραφία είναι μια σύνθεση χωρικών σχέσεων και τα τοπία προκύπτουν από το συνδυασμό πολλαπλών παραγόντων. Δεύτερον, επειδή οι μορφές έχουν κατ' αρχάς συγκεκριμένες όψεις, αισθητές, διαφορετικές για κάθε γεωγραφικό πλάτος, και οι γεωγράφοι μελετούν την επιφάνεια της γης, αφήνοντας τον αφηρημένο χώρο στη διάθεση άλλων, αυστηρά καθορισμένων επιστημονικών πεδίων. Επειδή διεκδικεί τη συνθετικότητα, η γεωγραφία είναι μια «αντι-ειδικότητα»: ο ερευνητής είναι υποχρεωμένος να στρέφει το βλέμμα του προς όλες τις κατευθύνσεις και να χρησιμοποιεί όλα τα γνωστικά πεδία που του είναι απαραίτητα για την ερμηνεία του εκάστοτε τοπίου. Έτσι, δεν πρέπει να μας εκπλήσσει ο δανεισμός στοιχείων από τους κοινωνιολόγους, τους

ιστορικούς, τους λογοτέχνες, τους ψυχολόγους, τους νομικούς, τους αρχιτέκτονες, τους τεχνικούς. Θα έπρεπε ίσως να είχαμε δανειστεί πολύ περισσότερο και από τους τραπεζικούς και τους συμβολαιογράφους. Θεωρούμε εξάλλου ότι μόνο μέσα σε αυτό το διεπιστημονικό πλαίσιο η γεωγραφία μπορεί να εκπληρώσει την αποστολή της.

Θα ήταν σίγουρα μάταιο να υποκριθούμε ότι καλύπτουμε τα πάντα σε μια εποχή που η πληροφορία μεταδίδεται με ταχύτητα χιονοστιβάδας. Όσο περισσότερες γνώσεις αποκτά ο ουμανιστής του 20ού αιώνα τόσο περισσότερο συνειδητοποιεί τις ελλείψεις του. Τίθενται συνεπώς για το γεωγράφο ερωτήματα όχι γνώσεων αλλά ερωτήματα που αφορούν προβλήματα και μεθόδους: πώς συλλέγουμε και επεξεργαζόμαστε την πληροφορία που μας παρέχουν τα τοπία; Στη γεωγραφία, όπως και σε πολλές άλλες επιστήμες, υπάρχουν δύο θεμελιώδεις επιστημονικές προσεγγίσεις: η επαγωγική, που ξεκινά από την παρατήρηση των πολλαπλών χαρακτηριστικών του τοπίου και καταβάλλεται προσπάθεια να καταταχθούν σε επεξηγηματικούς παράγοντες, και η απαγωγική ή παραγωγική, που ξεκινά από μια υπόθεση ή από μια θεωρία και επιδιώκεται να ελεγχθούν στο επίπεδο του εδάφους. Μέχρι τη δεκαετία του '50 κυριάρχησε η επαγωγική προσέγγιση. Κατόπιν, η θεωρητική γεωγραφία σημείωσε μεγάλη πρόοδο. Ήταν επομένως ενδιαφέρον να της αφιερώσουμε ένα κεφάλαιο στο οποίο οι αναφορές σε αγγλοσαξονικές πηγές είναι υπερπληθείς. Πράγματι, στη Μεγάλη Βρετανία, στη Σουηδία, στις Ηνωμένες Πολιτείες, στον Καναδά, και αργότερα στην Πολωνία, η θεωρητική μεθοδολογία απέκτησε τους περισσότερους οπαδούς και μας φάνηκε χρήσιμο να τη γνωρίσουν και οι αναγνώστες μας, στους οποίους η εν λόγω προσέγγιση δεν είναι ίσως αρκετά οικεία.

Επαγωγική ή απαγωγική, η γεωγραφική μεθοδολογία βοηθήθηκε, περίπου από το 1955 και μετά, από την πληροφορική. Το μεγαλύτερο πλεονέκτημα των ηλεκτρονικών υπολογιστών είναι ότι παραλαμβάνουν τον όγκο των παρατηρήσεων του γεωγράφου και τις επεξεργάζονται στατιστικά, διευκολύνοντας τους επίπονους υπολογισμούς. Με αυτό τον τρόπο, στην προσπάθεια κατανόησης

της πολυπλοκότητας των τοπίων, καταφέραμε να περάσουμε από τις απλές αναλύσεις στους πολλαπλούς συσχετισμούς. Εντούτοις, οι δύο αυτές μέθοδοι δεν παρουσιάζουν κανένα ενδιαφέρον δίχως τα αντίστοιχα δεδομένα. Αυτά τα δεδομένα θα τα βρούμε σε κείμενα μέσα από αναζήτηση συγκεκριμένου θέματος που επεξεργάζονται οι συγγραφείς ή μέσα από συγκεκριμένα αρχέτυπα που μας υποδεικνύουν οι ψυχαναλυτές. Μπορούμε επίσης να τα συλλέξουμε με τη χρήση ερωτηματολογίων, όπως κάνουν οι κοινωνιολόγοι ή οι γεωγράφοι της συμπεριφοράς. Τα δεδομένα αυτά θα τα καταμετρήσουμε ή θα τα διαστασιολογήσουμε πάνω σε χάρτες, σε σχέδια, σε φωτογραφίες.

Μια μέθοδος είναι ενδιαφέρουσα μόνο αν μπορεί να υποστηρίξει κάποιες κατευθυντήριες ιδέες. Αυτό που μας φάνηκε ιδιαίτερα σημαντικό στα παραδείγματα τα οποία εξετάσαμε είναι ότι η πόλη φαίνεται να είναι μάλλον προϊόν ιδεών και όχι «τούβλων». Ως αποτέλεσμα, αφενός χωρίσαμε το κείμενο που ακολουθεί σε δύο μέρη –το ένα εκ των οποίων είναι αφιερωμένο στις ιδέες και το άλλο στην παρατήρηση των «τούβλων» και των πολλαπλών χαρακτήρων του δρόμου–, αφετέρου δώσαμε μεγαλύτερο βάρος στο πρώτο μέρος παρά στο δεύτερο.

Ωστόσο, οι ιδέες καθαυτές και τα «τούβλα» δεν αρκούν για να παράγουν πόλεις. Σε πολλά σχέδια, που ένα μεγάλο μέρος τους βασίζεται στη λογική, η ευαισθησία περνά σε δεύτερη μοίρα. Η σκληρότητα της ορθής γωνίας, τα φτωχά χρώματα, η ψυχρότητα του μπετόν που κυριαρχεί έναντι «θερμότερων» υλικών όπως το ξύλο ή η πέτρα, αποδυναμώνουν την καθημερινή ποιητική ατμόσφαιρα. Οι προσπάθειες για αντιστάθμιση αυτής της έλλειψης ονείρου, που για πολλούς είναι συνυφασμένες με τις τουριστικές αποδράσεις, δεν αρκούν για να καλύψουν το κενό.

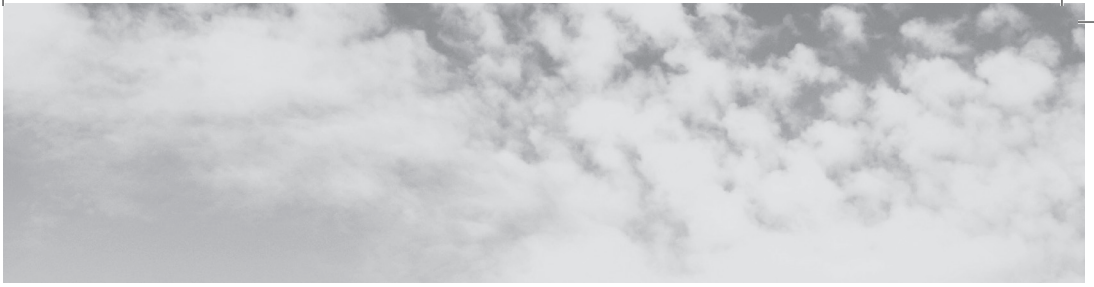
Αυτή η αποδυνάμωση σταδιακά συνεπάγεται μια γενική αδιαφορία για ό,τι αφορά την πόλη. Πώς να συγκινηθεί κανείς από την ψυχρότητα, την ασχήμια, τον απρόσωπο χαρακτήρα των μαζικών κατασκευών; Πώς να νιώσει το παραμικρό συναίσθημα οικειοποίησης; Τελικά, ο πολίτης καταλήγει να εγκαταλείψει, σε ένα δήμο που δεν γνωρίζει και δεν ελέγχει, το πλαίσιο ύπαρξής του. Όταν ο

δήμαρχος μιας πόλης με περισσότερους από 300.000 κατοίκους επανεκλέγεται το 1971 από το ένα τρίτο των εγγεγραμμένων ψηφοφόρων, αυτό μεταφράζεται σε παραίτηση ή αποθάρρυνση που οφείλεται στην αδυναμία την οποία αισθάνεται ο δημότης να αλλάξει την κατάστασή του, να πάψει δηλαδή να είναι παθητικός φορολογούμενος. Έχοντας την άποψη ότι πρόκειται για πολιτική αποτυχία, αφενός αναζητήσαμε την αιτία στην ψυχολογική σχέση που ο πολίτης έχει με την πόλη του, αφετέρου επιμείναμε στην άποψη ότι κάθε μορφή πολεοδομικής παρέμβασης καταλήγει στην πολιτική, που επίσης συνιστά μια, λίγο έως πολύ, παραμορφωμένη αντανάκλαση ποικίλων ιδεολογιών.

Στις σελίδες που ακολουθούν παραθέτουμε παραδείγματα κατά κύριο λόγο από το δυτικό ημισφαίριο – η μελέτη πολυάριθμων συγγραμμάτων δεν θα μπορούσε να καλύψει την άγνοιά μας για την Αφρική και την Ασία. Αντίθετα, εμπλουτίσαμε τις γνώσεις μας για την Αμερική με τη βοήθεια των βιβλιογραφικών ενδείξεων που μας πρόσφερε ο συνάδελφος ακαδημαϊκός Jean-Bernard Racine. Όσο για το ενδιαφέρον μας για τα αστικά τοπία, αφυπνίστηκε εδώ και πολλά χρόνια από τον καθηγητή Étienne Juillard με την αναλυτική μελέτη του για τα προάστια του Στρασβούργου. Η συμβολή και των δύο στη διαμόρφωση του περιεχομένου του μικρού αυτού βιβλίου ήταν καταλυτική.

Sylvie Rimbart
Μάιος του 1971





ΠΡΩΤΟ ΜΕΡΟΣ

Η έννοια του αστικού τοπίου





Η πόλη των ποιητών και των τουριστών

Πώς γίνεται αντιληπτό το αστικό περιβάλλον

Το να κάνουμε αναφορά στο ίδιο κεφάλαιο σε ποιητές, τουρίστες και ορισμένους κοινωνιολόγους-γεωγράφους ίσως προκαλεί έκπληξη. Στόχος μας ήταν να αντλήσουμε από αυτούς τις **αναπαραστάσεις** που έχει ο άνθρωπος του δρόμου για τα αστικά τοπία. Είναι όντως δύσκολο να γνωρίζει κανείς τι σκέφτεται ο μέσος αστός για το περιβάλλον του, γιατί πολύ συχνά εκφράζεται λίγο ή δεν εκφράζεται καθόλου, αποθαρρημένος από τη συνεχώς αυξανόμενη αδυναμία, μπροστά σε ένα τεχνοκρατικό και απρόσωπο σύστημα. Αυτή η σιωπή όμως είναι σοβαρό ζήτημα, καθώς συμβάλλει στο διαχωρισμό που παρατηρείται μεταξύ του αποκαρδιωμένου κατοίκου και των ειδικών της πόλης. Από τη μια, πολλοί αρχιτέκτονες και πολεοδόμοι επινοούν μορφές για κατοίκους που δεν γνωρίζουν και που ίσως δεν έχουν ακόμα γεννηθεί. Από την άλλη, η πλειονότητα των κατοίκων της πόλης αγνοεί ότι ένας κατασκευαστής έχει τη δυνατότητα να δημιουργήσει και άλλες μορφές εκτός από τους μπετονένιους όγκους. Πόσοι κάτοικοι των μεγάλων συγκροτημάτων, εργαζόμενοι του Tour Nobel¹, φοιτητές της Nanterre μπόρεσαν να συμμετάσχουν σε μια «στρογγυλή τράπεζα» με τους αρχιτέκτονες; Γιατί τα σχέδια δεν εκτί-

1. Σ.τ.Μ.: Tour Nobel, γνωστός και ως Tour Initiale (1966). Ο πρώτος «ουρανοξύστης» που κατασκευάστηκε στην Ντεφάνς (Défense) από τον αρχιτέκτονα Jean de Mailly σε συνεργασία με τους Depussé και Prouvé.

θενται στα σχολεία, στα δημαρχεία, στους σταθμούς; Τον 20ό αιώνα ξέρουμε να διαβάζουμε και να ερμηνεύουμε μια μακέτα και οι λαϊκές αντιδράσεις που προξένισε το 1969 το σχέδιο για την Κεντρική Αγορά² στο Παρίσι το απέδειξαν. Η επαφή ωστόσο μεταξύ θεωρητικού, τεχνικού, διοίκησης και χρήστη εξακολουθεί να είναι δύσκολη.

Αυτό που ο κάτοικος της πόλης περιμένει από την πόλη, αυτό που αναζητά ή που αποφεύγει, συχνά γίνεται γνωστό με έναν τρόπο ταυτόχρονα ειλικρινή και σύνθετο, μέσω εμμέσως εκφρασμένων μαρτυριών υπό μορφή **συλλογικών εικόνων**. Το μαθαίνουμε από μαρτυρίες που προέρχονται από συγγραφείς, τουρίστες ή κατοίκους που συμπληρώνουν ειδικά ερωτηματολόγια. Οι εικόνες είναι αλληγορίες, στερεότυπα, υποκειμενικές περιγραφές. Πολλές αντιστοιχούν σε ουσιώδεις νοπτικές κατασκευές που οι ψυχαναλυτές αποκαλούν αρχέτυπα. Άλλες είναι πολιτιστικά ολισθήματα τα οποία συνδέονται με την ιστορία ή με τη μόδα.

Γιατί λοιπόν να θέλουμε να κατανοήσουμε ένα περιβάλλον ως επί το πλείστον ιδεατό; Επειδή για τον άνθρωπο του δρόμου αυτό που είναι σημαντικό δεν είναι τόσο η πραγματικότητα αυτή καθαυτή όσο η έλξη ή η απέχθεια που νιώθει, η ανάμνηση που διατηρεί, το ενδιαφέρον ή η αδιαφορία που του προκαλείται. Μόνο το υποκειμενικό και το συναισθηματικό περιβάλλον τον εντυπωσιάζει. Η μορφολογική αντικειμενικότητα έχει αξία μόνο για τους ειδικούς, είτε αυτοί είναι ιστορικοί τέχνης είτε υπάλληλοι του κτηματολογίου είτε εργολάβοι. Το να ορίσει κανείς μια πόλη με βάση τις γεωγραφικές συντεταγμένες της (για παράδειγμα, 37° 58' 8" Β πλάτος και 23° 43' Α μήκος, όπως αναφέρεται στους οδηγούς που ανάγουν την πόλη σε σημεία) είναι συνυφασμένο με την ακρίβεια μιας γεωδαιτικής πραγματικότητας που δεν ενδιαφέρει διόλου την πλειονότητα των τουριστών. Το να συνδυάσει όμως κάποιος ένα σημείο με ένα πετραδάκι από την Αθήνα αυτό θα θυμίσει, ανάλογα με την κουλτούρα του εκάστοτε αναγνώστη ή του τουριστικού οδηγού, ένα караφάκι ούζο ή τη μυθική Αθηνά.

Η αναζήτηση νοπτικών εικόνων που αφορούν απόψεις της πόλης θεωρούμε ότι παρουσιάζει ενδιαφέρον για τέσσερις λόγους:

2. Σ.τ.Μ.: Les Halles (Λε Αλ).

- Βοηθούν τους πολεοδόμους να κατανοήσουν τις πλέον συνήθειες συλλογικές αναπαραστάσεις.
- Αυτές οι αναπαραστάσεις είναι δυνατό να συγκριθούν με τα σχέδια των ουτοπιστών, των θεωρητικών, των κατασκευαστών και να διαπιστωθεί κατά πόσο διαφέρουν μεταξύ τους.
- Μπορούμε να υπολογίσουμε πώς οι εν λόγω διαφορές γίνονται αποδεκτές ή απορρίπτονται από τους χρήστες.
- Επιτρέπουν τον προβληματισμό αναφορικά με τις «νοητικές» διαταραχές ή μεταμορφώσεις που ενδέχεται να προκαλέσει ένα πλαίσιο πολύ απομακρυσμένο από τις συνήθειες εικόνες.

Όπως θα δούμε, η σχέση μεταξύ νοητικών δομών και αστικών μορφών είναι στενή. Στα κείμενα τα οποία αναλύουμε προκαλεί έκπληξη το γεγονός ότι ο ποιητής-κάτοικος της πόλης ταυτίζεται με ορισμένα τοπία ή, αντίθετα, επιδιώκει να αποδεσμευτεί από αυτά.

Εδώ, όπως στη γλωσσολογία, αναφύεται το ερώτημα αν η μορφή προηγείται της σκέψης και τη μορφοποιεί ή αν οι μηχανισμοί της σκέψης προβάλλονται πάνω στις αστικές μορφές. Ιστορικά, οι πόλεις είναι μάρτυρες ενός προχωρημένου, σχετικά πρόσφατου, σταδίου εξέλιξης του πολιτισμού, συνδεδεμένου με τη συνείδηση μιας πολιτικά οργανωμένης ομάδας. Θα έπρεπε λοιπόν να σκεφτεί κανείς ότι η έννοια της πόλης προηγήθηκε των εγγεγραμμένων στο έδαφος μορφολογιών. Τα σχέδια παλιών πόλεων θα μπορούσαν κατά συνέπεια να αντιστοιχούν σε **αρχέτυπα** βαθιά ριζωμένα στον ψυχισμό του ιδρυτή-ατόμου. Από την άλλη όμως, η ύπαρξη μεγάλης ποικιλίας σχεδίων πόλεων, είτε αυτά είναι πολυγενή είτε ομογενή, μας υποχρεώνει να αναγνωρίσουμε τις **πολιτιστικές συνεισφορές** που συνδέονται με τις ιστορικές και τις γεωγραφικές αντιξοότητες: μια Πλατεία των Απομάχων (Esplanade des Invalides) στο Παρίσι δικαιολογείται καλύτερα ως έκφραση στρατιωτικού κύρους απαραίτητου σε ένα απολυταρχικό πολίτευμα παρά ως ποιητική έκφραση ενός ατομικού και φιλόξενου χώρου. Αυτή η μεγάλη «ελεύθερη επιφάνεια» είναι τόσο εχθρική στον ψυχισμό του ατόμου, που ακόμα και ο σύγχρονος περιπατητής, παρότι συνηθισμένος στην ευρυχωρία μιας Μπραζίλια, παραπονιέται για μια αίσθηση «ερήμου». «Πέρα από το ινστιτούτο, τα μονοπάτια για πεζούς, τις δι-

αδρομές πεζοπορίας, είναι η έρημος», έγραφε ο C. Vanhecke τον Ιούνιο του 1969 (7)* υπαινισσόμενος την αντίθεση που υπάρχει στο Παρίσι ανάμεσα σε ένα λαβύρινθο γεμάτο εκπλήξεις στις γειτονίες Saint-Germain-des-Prés και Monnaie και στο γεμάτο διοικητικές υπηρεσίες Faubourg Saint-Germain ή σε ένα στρατιωτικό μνημείο.

Από αυτές τις παρατηρήσεις προκύπτουν δύο έννοιες που θα μελετηθούν ενδελεχώς από τους θεωρητικούς: η έννοια του σημείου και η έννοια της κλίμακας.

Το αστικό τοπίο αποτελείται από ένα συνδυασμό μορφών, η καθεμία από τις οποίες είναι φορέας ιεραρχημένων εννοιών. Με αυτό τον τρόπο οι μορφές-σημεία εκπέμπουν σήματα που δεν γίνονται αντιληπτά στο ίδιο επίπεδο: ένα όνομα δρόμου γίνεται αντιληπτό στην κλίμακα του πεζού, ένα «πράσινο κύμα» συγχρονισμένων φαναριών γίνεται αντιληπτό στην κλίμακα του οδηγού, ένα μνημείο μπορεί να γίνει αντιληπτό από χρηστική, τεχνική, αισθητική, ιστορική άποψη, ανάλογα με την κουλτούρα της ομάδας ή του ατόμου που το παρατηρεί.

Το τοπίο-φορέας πολιτιστικών ή ψυχικών **σημείων** είναι ένα υπόβαθρο απαραίτητο ως αναφορά όχι μόνο στον πεζό αλλά και στους κατοίκους της αντίστοιχης χώρας. Ένας Ευρωπαίος θα μπορούσε να αισθάνεται ψυχολογικά «χαμένος» σε μια αμερικανική πόλη παρά τη γεωμετρική καθαρότητα του ορθογώνιου καννάβου της: δεν θα βρει ποτέ το «κέντρο», ούτε κάστρο, ούτε καθεδρικό ναό, Πλατεία Δημοκρατίας ή Café du Commerce. Ένας Αμερικανός θα μπορούσε να αισθάνεται τοπογραφικά και ιστορικά χαμένος στην Ευρώπη: οι παλιές πόλεις φαντάζουν σκοτεινοί λαβύρινθοι και απορρίπτει όλα τα πριν από το 18ο αιώνα μνημεία ως δείγματα πρωτοϊστορίας χωρίς χρονολογική διαβάθμιση. Για ένα Βραζιλιανό τουρίστα ο Πύργος Saint-Jacques των Παρισινών κινδυνεύει να αιωρείται σε ένα παρελθόν τόσο σκοτεινό όσο και ο Ναός Surya στο Koparak για ένα Γάλλο μαθητή λυκείου. Και, ακόμα πιο πεζά, το κόκκινο πούρο, σύμβολο των παλιών γαλλικών καπνοπωλείων, δεν θα θυμίσει απολύτως τίποτα στα ξαδέλφια από το Μόντρεαλ.

* Οι αριθμοί στις παρενθέσεις παραπέμπουν στη βιβλιογραφία στο τέλος κάθε κεφαλαίου.

Αυτά τα σημεία πώς δημιουργούνται; Παρόλο που δίνουν την εντύπωση ότι είναι αποτέλεσμα συλλογικής προσπάθειας, κάτι τέτοιο είναι ιδιαίτερα σπάνιο. Συχνά ένας μικρός αριθμός αρχιτεκτόνων, πολεοδόμων, εργολάβων, διοικητικών αποφασίζουν το στυλ, τη χωροθέτηση, τους κανονισμούς τους οποίους θα πρέπει να αποδεχτούν οι πολλοί. Το να εμπιστευτεί κάποιος την τέχνη των πόλεων σε ειδικούς θα μπορούσε να θεωρηθεί μη δημοκρατική διαδικασία, κάτι που συμβαίνει όταν το μεγαλύτερο τμήμα του πληθυσμού δεν ενδιαφέρεται για το αν οι υπεύθυνοι ερμηνεύουν σωστά την ανάγκη που νιώθουν οι κάτοικοι για κατανομή και σύνθεση της πληθώρας των αστικών μορφών. Η ανάγκη για ύπαρξη τάξης, απόρροια της αδυναμίας που αισθάνεται ο ιδιώτης να οργανώσει τον αστικό χώρο, ελλοχεύει τον κίνδυνο να καταπατηθεί και να καταλήξει αντικείμενο εκμετάλλευσης των κατασκευαστών αλλά και των δημόσιων υπηρεσιών. Ωστόσο, ίσως δώσει και στον καλλιτέχνη την ευκαιρία να καλύψει, μέσα από μια πρωτότυπη έκφραση, γενικά αποδεκτές ορθολογικές μορφές. Αντιλαμβάνεται κανείς ότι υπάρχουν δύο ειδών σημεία: **οι μορφές που ανήκουν σε όλο τον κόσμο και τα σχέδια που ανήκουν στον αρχιτέκτονα.** Αυτή η διάκριση, ανάμεσα σε κοινές μορφές και πρωτότυπες αρχιτεκτονικές, έγινε από πολλούς αρχιτέκτονες, όπως από τον Louis Kahn (*The Notebooks and Drawings*, 1962), σύμφωνα με την επισήμανση του N. Bacon (26), και από τον Kevin Lynch (*The Image of the City*, 1960) (22). Το να αναφέρεται όμως κάποιος σε κοινές μορφές είναι απλοποίηση της ψυχοκοινωνιολογικής πραγματικότητας: το μεγαλύτερο ενδιαφέρον της αστικής ζωής εντοπίζεται προφανώς στην ετερογένεια του πληθυσμού και στην ποικιλία των κοινωνικών ομάδων. Δεν προβάλλεται μόνο μέσα από μια γνώμη και μια μαζική κουλτούρα. Πιστεύουμε ότι ακόμα και οι ήσσονος σημασίας αντιθέσεις και συγκρούσεις που προκύπτουν από τις προαναφερθείσες διαφορές είναι χρήσιμες, όχι μόνο για τη ζωντάνια της πόλης αλλά και για τους κατοίκους που βρίσκουν με αυτό τον τρόπο την ευκαιρία να επιβεβαιώσουν την προσωπικότητά τους. Γι' αυτό στην ανάλυση των σημείων, των μορφών, των συλλογικών αντιδράσεων που θα επιχειρήσουμε θα πρέπει να περιμένουμε να

ανακαλύψουμε μια ποικιλία συμπεριφορών, από την οποία ελπίζουμε ότι οι κατασκευαστές των πόλεων να επωφεληθούν.

Συμπεριφορές απέναντι στην πόλη

Από την ανάγνωση έργων ποιητών και λογοτεχνών της πόλης αναδεικνύονται άμεσα δύο ανταγωνιστικές συμπεριφορές: στους μεν η άρνηση της αστικής ζωής, στους δε η ευαισθητοποίηση μπροστά σε μια πολλαπλή γοητεία. Αυτές οι συμπεριφορές ωστόσο μπορούν να διαδέχονται η μια την άλλη στον ίδιο δημιουργό. Αυτό παρατηρείται, για παράδειγμα, στον Ζολά, που ως νέος επαρχιώτης άρτι αφιχθείς στο Παρίσι αρχίζει να αναπολεί την Προβηγκία των παιδικών του χρόνων πριν περάσει στο στάδιο του συνειδητοποιημένου αστού.

Όπως θα διαπιστώσουμε, γενικά αυτοί οι δύο τύποι συμπεριφορών φαίνεται να αντικατοπτρίζουν δύο τρόπους ζωής που ίσως αντιστοιχούν σε δύο κατηγορίες του ανθρώπινου γένους: στους νοσταλγούς του αγροτικού κόσμου που αναπολούν την ασφάλεια κατά των φυσικών φαινομένων και στους τεχνίτες κατασκευαστές που αντιπροσωπεύουν την πνευματική χειραφέτηση.

Στην ομάδα των αντιπάλων της πόλης συναντάμε σίγουρα τους ξεριζωμένους και τους νοσταλγούς μιας βουκολικής εποχής, αλλά και πραγματικούς αστούς που έχουν απογοητευτεί από την αλλοίωση του χαρακτήρα της παραδοσιακής αστικής ζωής. Σε αυτούς τους δύο τόσο διαφορετικούς τύπους έρχεται να προστεθεί η κατηγορία των «κοσμογυρισμένων», των νέων νομάδων του ανώτερου τριτογενούς, που οι διοικήσεις των μεγάλων απάτριδων επιχειρήσεων και των διεθνών οργανισμών μετακινούν όχι πια από πόλη σε πόλη αλλά από θέση σε θέση. Δεν είναι τόσο οι αντίπαλοι όσο οι αδιάφοροι για τις πόλεις που γενικά δεν ψηφίζουν, δεν κατασκευάζουν, μερικές φορές δεν πληρώνουν φόρους, και συχνά δεν μιλούν ούτε τη γλώσσα του τόπου.

Αντίθετα, για τους εραστές της πόλης το τεχνητό είναι και το τυπικά ανθρώπινο. Μια πόλη είναι γι' αυτούς ένα αέναο πνευματικό δημιούργημα, μια θαυμαστή απελευθέρωση και κυριαρχία επί της ύλης που σμιλεύεται ακολουθώντας τη φαντασία. Και, αν

έναν τέτοιο ενθουσιασμό διαδέχεται μερικές φορές η αγωνία για την πόλη-τέρας ή για την πόλη-κόλαση, αυτό συμβαίνει διότι οι διαστρεβλώσεις του πνεύματος στρέφονται εναντίον του.

Η μελέτη αυτών των συμπεριφορών, ακόμα και αν είναι επιφανειακή και περιορισμένη, οδηγεί αναμφισβήτητα στο ερώτημα για το μηχανισμό των **αντιστοιχιών** που παρατηρούνται μεταξύ ενός εξωτερικού τοπίου, των νοητικών εικόνων που προβάλλονται πάνω του, των συμβόλων που γεννιούνται, και για το ασυνείδητο ή το υποσυνείδητο που τα επιλέγει. Γι' αυτόν το λόγο αναζητήσαμε σε έναν ψυχαναλυτή την πιθανή σημασία ορισμένων αντιπροσωπευτικών αστικών εικόνων.

Το ότι οι αναφορές μας περιορίζονται γενικά σε συγγραφείς του 19ου αιώνα οφείλεται στο γεγονός ότι η έκπληξη που εκφράζουν για μια ανάπτυξη ακόμα πρόσφατη είναι ευκολότερο να κατανοηθεί από ό,τι σήμερα. Επιπλέον, μας βοήθησε ιδιαίτερα ο σημαντικός αριθμός αναγνωσμάτων που αναφέρονται στο πολύτιμο έργο του Pierre Citron *La Poésie de Paris dans la littérature française de Rousseau à Baudelaire* (4).

Η άρνηση της πόλης

Για τον αγρότη, τον επαρχιώτη της μικρής κωμόπολης, το νοσταλγό του παρελθόντος, η μεγάλη μητρόπολη συχνά αποτελεί φυλακή για το σώμα, ηθική κόλαση, που ταυτίζεται με την καταναγκαστική εργασία και τη μοναξιά. Ένα πραγματικό σύμπλεγμα κατωτερότητας απέναντι στις χωρικές και κοινωνικές δομές που ξεπερνούν την κλίμακα του λογικού κόσμου τούς προκαλεί μια άρνηση ενσωμάτωσης και μεταφράζεται σε ψευδοδικαιολογίες, υγιεινιστικές, ηθικές, ψυχολογικές. Στην ουσία, αυτό μοιάζει να προέρχεται από ένα μηχανισμό που λειτουργεί αντίστροφα: είναι η απελπισία, που οφείλεται στην αίσθηση της μοναξιάς μέσα στο πλήθος, που ευαισθητοποιεί ως προς τα φυσικά καταθλιπτικά στοιχεία του τοπίου, στα οποία ο απομονωμένος εντοπίζει την ηθική ασχήμια και αισθάνεται θύμα της. Αυτό το παιχνίδι των αντιστοιχιών, μεταξύ της βαθιάς συναισθηματικότητας, του υλικού πλαισίου πάνω στο

οποίο προβάλλεται, και το γεγονός ότι συσχετίζεται με μια ηθική που λειτουργεί ως κοινωνική αναφορά, είναι μια βασική διεργασία της ποιητικής κατασκευής, η οποία καθιερώνει την επικοινωνία μεταξύ τριών επιπέδων του ψυχισμού: του ασυνείδητου, του υποσυνείδητου και του συνειδητού. Ας δούμε μερικά παραδείγματα.

Αντίο λοιπόν Παρίσι, διάσημη πόλη, πόλη του θορύβου, του καπνού και της λάσπης, όπου οι γυναίκες δεν πιστεύουν πια στην τιμή ούτε οι άνδρες στην αρετή (4)³ αναφωνεί ο Εμίλ του Ζ. Ζ. Ρουσό, σαν να θέλει να πείσει τον εαυτό του ότι διαστροφή και ατμοσφαιρική ρύπανση συνδέονται αυτόματα και ότι ένα τέτοιο περιβάλλον είναι υπεύθυνο για την προσωπική του ανησυχία, που συμβολίζεται με τη μοναχική φυλακή του λαβυρίνθου.

Βρήκαμε την τέχνη ώστε να τον κάνουμε να νιώσει στο Παρίσι μια μοναξιά πιο τρομακτική από ό,τι στις σπηλιές και στα δάση, [...], έναν απέραντο λαβύρινθο που δεν τον αφήνει να διακρίνει μέσα στο σκοτάδι παρά λάθος δρόμους [...] (4)⁴.

Ο Εμίλ εξάλλου δεν αποτελεί εξαίρεση. Πριν από αυτόν ένας άλλος μισάνθρωπος, ο Αλσέστ, είχε επίσης κρίνει την κοινωνία της μεγάλης πόλης ως μια *άβυσσο στην οποία θριαμβεύει η διαστροφή* (Molière, *Le Misanthrope*, 1666, acte V, scène 4, vers 1804)⁵ και ο σύγχρονός του, ο διεστραμμένος χωρικός του Restif de la Bretonne, ισχυριζόταν ότι το *Παρίσι (είναι) το κέντρο της ατιμίας, της απάτης, της κλοπής, κάθε είδους διαστροφής, όλων των εγκλημάτων που σχετίζονται με αυτά*⁶.

Η αναφορά στην αρετή είναι ντεμοντέ το 19ο αιώνα, οι αρνητικές συνέπειες λόγω ανηθικότητας για τις οποίες ενοχοποιούνται το αστικό τοπίο και το αστικό περιβάλλον γίνονται στη συνέχεια πιο ανεπαίσθητες. Ο Ζολά θεωρεί πως δεν είναι τόσο η ατμοσφαι-

3. «Adieu donc, Paris, ville célèbre, ville de bruit, de fumée et de boue, où les femmes ne croient plus à l'honneur ni les hommes à la vertu».

4. «On a trouvé l'art de lui faire de Paris une solitude plus affreuse que les cavernes et les bois, ..., un labyrinthe immense où on ne lui laisse apercevoir dans les ténèbres que de fausses routes...»

5. «Un gouffre où triomphent les vices».

6. «Paris (est) le centre de la filouterie, de l'escroquerie, du vol, de tous les vices, de tous les crimes qui y ont rapport».

ρική ρύπανση που αλλοιώνει τις συνειδήσεις όσο το τεχνητό του αστικού διακόσμου, που μπορεί να οδηγήσει στο ψεύδος. Επιπλέον, στους ρυθμούς εργασίας που επιβάλλει η πόλη εντοπίζει την αιτία εξάπλωσης της απληστίας. Εδώ επίσης θα πρέπει να αναγνωρίσουμε τις αντιστοιχίες με την αντίθετη κατεύθυνση και να κατανοήσουμε ότι, επειδή ο Ζολά είναι βαθιά ευαίσθητοποιημένος σχετικά με την αδικία, την προβάλλει στους τοίχους και στα πάρκα της πόλης. Ας δούμε μερικά παραδείγματα.

Το Δάσος της Βουλώνης, το οποίο μερικοί σύγχρονοι πολεοδόμοι θεωρούν έναν αθώο αστικό πνεύμονα κλωροφύλλης, γίνεται για τον Ζολά ένα δηλητηριώδες δάσος με τον [...] *αξιαγάπητο αέρα αναλήθειας (που υπονοεί) ανώνυμους αισθησιασμούς, απροσδιόριστες επιθυμίες, ό,τι κάθε μονοπάτι του πάρκου... μπορεί να προσφέρει το εξαίσιο, το τερατώδες στην κουρασμένη καρδιά μιας γυναίκας [...]* (6, *La Curée*)⁷. Όσο για την επιχειρηματική συνοικία, που θα έπρεπε να καταπολεμήσει με υγιή τρόπο μέσω της εργασίας τους κινδύνους της αισθησιακής σκηνρότητας, σε αυτήν αναπτύσσεται δυστυχώς μια παθολογική φρενίτιδα: [...] *η τρομακτική φασαρία ήταν τόση, εν μέσω επιληπτικών χειρονομιών, που οι ίδιοι οι πράκτορες δεν άκουγαν πια ο ένας τον άλλο. Και όλη η οργή που τους διακατείχε [...]*⁸ Θα μπορούσε κανείς να φανταστεί αυτούς τους καημένους τους μεσίτες του χρηματιστηρίου καταδικασμένους από την τόση κατανάλωση ενέργειας (6, *L'Argent*).

Σήμερα οι βασικοί αντίπαλοι της πόλης είναι οι νοσταλγοί μιας χρυσής εποχής στην οποία τα πάντα ήταν πιο «ανθρώπινα»:

Η πόλη ήταν καμωμένη στα μέτρα του ανθρώπου, δηλαδή του βήματός του... Τα σπίτια δεν ήταν ψηλά, το πολύ τριώροφα, και μας έδινε την εντύπωση, μέσα από το πανόραμά της, ότι ήταν μια πόλη-δώμα⁹, έγραφε ο Jean Cayrol το 1968 (1).

7. «... air d'adorable fausseté (suggérant des) voluptés innommées, souhaits confus, tout ce qu'un retour du Bois... peut mettre d'exquis et de monstrueux dans le cœur lassé d'une femme».

8. «... l'effroyable vacarme devenait tel, au milieu d'une gesticulation épileptique, que les agents eux-mêmes ne s'entendaient plus. Et tout à la fureur qui les agitait...»

9. «La ville était faite à la mesure de l'homme, c'est-à-dire de son pas... Les

Παρ' όλα αυτά, στο όνομα της ίδιας ανθρώπινης διάστασης ο Jeanneret, ευρέως γνωστός ως Le Corbusier, ήταν υπέρμαχος των πολλαπλά τριώροφων ουρανοξυστών που προκαλούν στον Cayrol καθώς και σε άλλους ανατριχίλα: το «modulor» του κατασκευάστηκε σύμφωνα με τις διαστάσεις ενός παλαιστή και δημιούργησε ένα κτήριο που περικλείει 337 διαμερίσματα 23 διαφορετικών τύπων με εσωτερικούς δρόμους, αφού πρώτα μελέτησε το ιδανικό ανθρώπινο κύτταρο [...] (3).

Η πολυάριθμη όμως πελατεία των αντιπάλων της πόλης, που καταστρέφει την αυθεντική αστική ζωή με την προτίμησή της στα τοπία συμβιβασμού, ανήκει στους νοσταλγούς του ιδιόκτητου οικοπέδου. Αυτοί οι, εν αγνοία τους, αστικοποιημένοι υιοθέτησαν με ευκολία τη θεωρία των «garden cities» (κηπουπόλεων) του Ebenezer Howard (3). Ο Howard, τρομοκρατημένος από την ασχμία των εργατικών κατοικιών που αναπτύχθηκαν την περίοδο της Βιομηχανικής Επανάστασης, συνιστούσε την επιδίωξη ισορροπίας μεταξύ βιομηχανικών εκτάσεων και αγροτικής γης. Οι ιδιόκτητες κατοικίες με κήπο, συγκεντρωμένες σε ενόπτες των 30.000 κατοίκων περίπου, έπρεπε να μπορούν να αποζημιώσουν τους εργάτες για τις ώρες που περνούσαν στα εργοστάσια. Από αυτή την περίοδο χρονολογείται μια εξομοίωση της πόλης με το εργοστάσιο, η οποία υφίσταται ακόμα μέχρι σήμερα. Η σύγχυση όμως μεταξύ εκβιομηχάνισης και αστικοποίησης είναι τεράστιο λάθος και ιδιαίτερα επιζήμια για την πόλη, γιατί ευνοεί τον πολλαπλασιασμό των αντιαστικών μονοκατοικιών. Αν και συχνά διαστρεβλωμένες, οι θεωρίες του Howard εξακολουθούν να είναι παρούσες στις επιθυμίες ενός μεγάλου αριθμού συγχρόνων μας. Η προαστιακή μονοκατοικία με κήπο μοιάζει απείρως προτιμότερη από τις πολυκατοικίες που χαρακτηρίζονται από την παράδοση μοναξιά που αισθάνονται οι ένοικοί τους. Όσον αφορά τη λογοτεχνία, οι μονοκατοικίες ενέπνευσαν κυρίως τους συγγραφείς αστυνομικών έργων. Είναι αλήθεια ότι διάφορα αληθινά περιστατικά τούς πρόσφεραν πλούσιο υλικό για την περιγραφή διαρρήξεων σε απομονωμένες μονοκατοικίες ή για

maisons n'étaient pas hautes, trois étages au plus, et elle nous donnait l'impression, dans son panorama, d'être une ville-terrasse».

δολοφονίες σε μαγευτικές βίλες γύρω από το Παρίσι (από τις κυρίες του Landru μέχρι έναν συγκεκριμένο Ben Barka).

Τα λίγα αυτά παραδείγματα θα άξιζε να είναι περισσότερα, για να επιτρέψουν μια πιο συστηματική μελέτη. Αρκούν όμως για να υπογραμμίσουν τη σημασία της αντι-αστικής συμπεριφοράς, που φαίνεται να συνδέεται είτε με ένα βαθμό ψυχο-οικονομικής υπανάπτυξης είτε με μια αντίδραση των πραγματικών αστών στους οποίους η σύγχρονη πόλη δεν προσφέρει πλέον τις ελευθερίες που θα επιθυμούσαν.

Πολλοί από τους «αντι-αστούς» δεν έχουν γενικά επιτύχει κάποια μορφή ανεξαρτησίας, αισθηματικής, διανοητικής ή οικονομικής. Ένας Πορτογάλος ανειδίκευτος εργάτης που ζει στο Παρίσι και δεν μιλά γαλλικά είναι σε κατάσταση πνευματικής υπανάπτυξης, που αποτελεί εμπόδιο για κάθε μορφή διοικητικής και επαγγελματικής, δηλαδή οικονομικής, ανεξαρτησίας. Χρειάζεται κατά συνέπεια προστασία, την οποία λαμβάνει από την οικογένεια, την ομάδα ή από κάποιον που τον εκμεταλλεύεται και καταφέρνει να του γίνει απαραίτητος. Αυτή όμως την προστασία, που στη χώρα του είχε το χαρακτήρα της αλληλεγγύης μεταξύ συντοπιτών, θα την εξασφαλίσει ευκολότερα σε μια παραγκούπολη παρά σε μια απρόσωπη πολυκατοικία. Σε ένα λίγο πιο διαφορετικό επίπεδο, ο ανθρακέμπορας που πήγαινε στην πρωτεύουσα και ξεχώριζε με την επαρχιακή διάλεκτο που μιλούσε έβρισκε το ταχύτερο δυνατό σε έναν τοπικό σύλλογο ένα υποκατάστατο της προστασίας του χωριού. Το ίδιο συμβαίνει με τους επαρχιώτες από τη Σικελία και την Πολωνία που μεταναστεύουν σε βιομηχανικούς πολιτισμούς, είτε στη Βόρεια Αμερική είτε στη Λορένη (Γαλλία): εφημερίδες, εκκλησίες, κοινότητες, σύλλογοι, ιταλικές συνοικίες, ιρλανδέζικες, πορτορικανικές, είναι όλα υποκατάστατα χωριά μέσα στη μεγαλούπολη. Αυτός ο προστατευτικός διαχωρισμός, που τους εμποδίζει να αναμειχθούν και να χαθούν στο πλήθος, τους εμποδίζει επίσης να γνωρίσουν τον αστικό πολιτισμό στο σύνολό του. Η Monique Vincenne (8) στην ενδιαφέρουσα μελέτη της «Un aspect de l'exode rural: l'image de la ville chez les immigrants» διαπιστώνει ότι για μια ομάδα Γάλλων αγροτών από φτωχές περιοχές της χώρας που φτά-

νουν στο Παρίσι η πόλη περιορίζεται στο εργοστάσιο. Η πρωτεύουσα έχει γι' αυτούς μόνο οικονομικό και επαγγελματικό ενδιαφέρον. Αυτή η περιορισμένη οπτική είναι πιο χαρακτηριστική στους άνδρες παρά στις γυναίκες: «η αναπαράσταση της πόλης για τους άνδρες είναι συνυφασμένη με το χρήμα», ενώ η επαρχιωτοπούλα της οποίας η ζωή ήταν συνδεδεμένη με ανιαρές και ατελείωτες ασχολίες ανακαλύπτει στην πόλη τα κοινωνικά πλεονεκτήματα, τον ελεύθερο χρόνο έπειτα από συγκεκριμένο ωράριο απασχόλησης, τον αντιπερισπασμό των βιτρινών, το διάλογο με τις συναδέλφους στο χώρο εργασίας. Η εργαζόμενη γυναίκα εναρμονίζεται ευκολότερα με τις επαγγελματικές απαιτήσεις στην πόλη παρά στην ύπαιθρο. Η διαφορετική στάση των δύο φύλων επαληθεύεται επίσης στους τόπους αναχώρησης των φτωχών περιοχών: ακούσαμε χωρικούς του Queyras να παραπονιούνται το 1958 ότι ήταν αδύνατο να παντρευτούν, γιατί όλες οι νεαρές γυναίκες είχαν φύγει «στην πόλη». Αυτή η ανισότητα εξομαλύνεται στις περιοχές των αλπικών πεδιάδων με την αστικοποίηση που συνοδεύει την ανάπτυξη των χειμερινών σπορ. Η επιστροφή –ή η παραμονή– στην ύπαιθρο οφείλεται συχνά στην αστικοποίησή της, κάτι που πολλές φορές έχει ως αποτέλεσμα *το θάνατο της πόλης χωρίς την ανάσταση της υπαίθρου* (2). Έτσι, η ύπαιθρος που δοκίμασε τις αστικές συνθήκες εργασίας αναπολεί το λαχανόκηπο, όχι όμως και την αγροτική ζωή στο σύνολό της. Μια μητέρα από την περιοχή Lozère εγκατεστημένη σε μία από τις νέες πόλεις των προαστίων του Clermont-Ferrand (5) ισχυρίζεται ότι δεν της αρέσει η ύπαιθρος, γιατί η ζωή είναι πολύ δύσκολη και οι κατοικίες χωρίς ανέσεις. Ωστόσο, όπως και το 80% των αγροτικής καταγωγής γειτόνων της, θα επιθυμούσε να ανταλλάξει το διαμέρισμά της με μια μονοκατοικία για την ηρεμία, για να μην έχει γείτονες, για τα παιδιά, για το σύζυγο που του αρέσει η κηπουρική ή θα ήθελε ένα δικό του εργαστήρι κ.λπ. Τα ίδια αυτά πρόσωπα που παραπονιούνται για την ανωνυμία και την ψυχολογική μοναξιά που βιώνουν στην πόλη αντιφάσκουν καλή τη πίστει επιθυμώντας, το 50% εξ αυτών, την «ηρεμία του κήπου». Στην πραγματικότητα, το ότι επιθυμούν αυτό το τοπίο του συμβιβασμού δεν οφείλεται τόσο στην ελκυστικότητα της ηρεμίας και της απομόνωσης όσο στη γήινη ανάγκη να έχουν